

Завидняк І. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

Деякі прояви справедливої війни почали з'являтися ще у сиву давнину, тоді ж почав формуватися й прообраз гуманітарного права. Так, в процесі конфліктів, які не мали на меті повного винищення опонента, поступово зароджувались правила та принципи, спрямовані на зниження жорстокості зіткнень та пом'якшення наслідків таких протистоянь. Тож, концепція гуманітарного права поступово знайшла своє відображення у текстах «Махабхарата», Корана, Біблії, лицарських кодексів та інших літературних та правових джерел.

Акцентуємо увагу на лицарських кодексах, які були поширені по всій Європі і слугували своєрідними правилами поведінки під час воєнних дій та містили суворі норми ведення воєнних зіткнень. Саме ці кодифіковані джерела й були попередниками сучасних гуманітарних норм у воєнний час [1, с. 19].

До середини ХІХ століття будь-які міжнародно-правові угоди щодо захисту жертв війни мали лише ситуативний характер, тобто вони були дійсні тільки під час воєнних дій, не маючи постійної юридичної сили. Але, наприкінці ХІХ століття, відбулись докорінні зміни у сфері гуманітарного права, норми якого отримали активне поширення та міжнародне визнання. Такі перетворення в першу чергу були пов'язані зі створенням у 1863 році «Міжнародного комітету Червоного хреста» та проведенням у 1864 році міжнародної конференції у Женеві. Женевська конвенція 1864 року, в першу чергу була спрямована на покращення долі поранених та хворих солдатів, тож цей документ став фундаментальним у галузі сучасного гуманітарного права й заклав основи для його розвитку, ставши першим кроком у захисті жертв воєнних конфліктів [2].

Поступово усвідомлення важливості захисту прав людини під час бойових дій лише посилювалося, а світова спільнота продовжувала удосконалювати та розширювати положення Женевської конвенції 1864 року.

З кожним роком, з кожним новим військовим конфліктом, міжнародна спільнота все більше усвідомлювала необхідність захисту тих, хто страждає від воєнних дій, і продовжувала удосконалювати правові механізми щодо їх захисту.

Дві світові війни, 1914 р. та 1939 років також безумовно вплинули на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права. Так, незважаючи на його інституціоналізацію та декларування майже всіма державами світу, на початку 20-го століття це не зупинило держави – агресори від порушення норм даної галузі міжнародного права. Тож, світові війни продемонстрували усій

міжнародній спільноті свої жахливі наслідки як для громадянського населення, так й для військовополонених, поранених та хворих.

Жахливі події та наслідки тих подій, ще раз вказали на необхідність запровадження більш суворих заходів захисту громадянського населення та жертв війни, які знайшли своє відображення у чотирьох Женевських конвенціях 1949 р. та додаткових протоколах до них. Прийняття Женевських конвенцій стало новим етапом розвитку міжнародного права, встановлюючи нові стандарти у сфері гуманізації такого жахливого феномену як війна.

Наприкінці ХХ століття, міжнародне гуманітарне право розвивалось у двох ключових напрямках, один з яких стосувався встановлення чітких обмежень щодо методів та засобів ведення війни (правила щодо використання певних видів зброї та особливостей ведення бойових дій, які покликані мінімізувати кількість жертв та уникнути непотрібних руйнувань), а другий – удосконалення сучасного міжнародного гуманітарного права або «Женевського права», яке було спрямовано у першу чергу на забезпечення гуманного поводження з жертвами війни.

У наш час, незважаючи на загальну гуманізацію правил та звичаїв ведення війни, а також заборони використання багатьох видів озброєння, зберігається доволі багато викликів та загроз, з якими стикається міжнародне гуманітарне право. Особливо тривожною є тенденція до збільшення тривалості сучасних воєнних конфліктів у різних точках планети. Воєнні конфлікти в Югославії, Палестині, Сирії, а наразі й у нашій державі тягнуться десятки років, мають руйнівний вплив на громадянську інфраструктуру, мирне населення, економічний та соціальний розвиток держав, роблячи життя простих людей у зонах бойових дій нестерпним й що найсумніше, такі жахливі умови життя можуть розтягуватися на довгі роки [3].

Ще однією проблемою є те, що більшість сучасних війн найчастіше ведеться у міських урбанізованих зонах, що призводить до сотень жертв серед мирного населення, прикладами цього є трагічні події у нашій державі протягом 2022-2024 р., події в Алеппо 2016 р. тощо.

Окремо варто наголосити на проблемі застосування нових технологій під час ведення бойових дій, наприклад, застосування термобаричних боєприпасів росією не відповідає ні яким засадам ведення війни. Однак, зауважимо, що у наш час відсутні будь-які нормативно-правові акти і будь-які механізми, які б хоч якось могли обмежити чи регламентувати застосування такої зброї.

Окрім застосування нових видів зброї, існує проблема щодо удосконалення механізму регулювання застосування вже традиційних видів озброєнь. Показовим є приклад застосування росією касетних та розривних боєприпасів, а також фосфорних бомб на території України на протязі трьох останніх років.

Тож, незважаючи на існування міжнародних конвенцій, норми яких забороняють використання цього виду озброєння, є місце безлічі випадків його застосування у самих різних воєнних конфліктах по всій землі за останні 50 років, починаючи з Афганістану, Ємену, Сектору Газа і закінчуючи Україною.

Як бачимо, основними проблемами сучасного міжнародного гуманітарного права є те, що:

1) держави-агресори не дотримуються протоколів Женевських й Гаазької конвенцій;

2) не має дієвого механізму притягнення представників таких держав та держав зокрема до відповідальності за ігнорування принципів ведення війни.

Тож, саме така безкарність й призводить до того, що бойові дії за участі таких держав набувають особливо жорстокого та кривавого характеру.

Підбиваючи підсумки, можемо зауважити, що норми міжнародного гуманітарного права потребують подальшого розвитку не тільки у сфері запровадження нових заборон, а й у сфері запровадження дієвого, а не формального механізму захисту громадянського населення та жертв воєнних конфліктів; недопущення ведення агресивної, кровавої бійні.

Таким чином, можна виділити такі основні загрози та виклики з якими стикається сучасне міжнародне гуманітарне право:

- потреби цивільного населення під час тривалих збройних конфліктів;
- урбанізація збройних конфліктів;
- розробка нових технологій та їх застосування у процесі бойових дій;
- відсутність дієвого механізму щодо захисту громадянського населення та притягнення держав – агресорів та їх представників до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.

2. URL : https://blogs.icrc.org/ua/wp_content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf

3. ICRC Learning and teaching IHL. URL : <https://www.icrc.org/en/what-wedo/building-respect-ihl/education-outreach>